

Hotel de Rododendron; Koperwieken op een slaapplaats

Alco van Klinken

Veel zangvogels zijn overdag vanzelfsprekend aanwezig. 's Nachts lijken ze opgelost, maar de volgende dag zie je ze gewoon weer. Van hun nachtelijke verblijfplaats heb je vaak geen idee. De Koperwiek is zo'n soort waarvan de slaapplaats nogal onbekend is.

In het najaar van 2000 viel het mij toevallig op dat in de late schemering groepen Koperwieken verdwenen in een complex van rododendronstruiken in het Boeremapark in Haren. Uit nieuwsgierigheid om welke aantallen en welk gedrag het zou gaan, is gedurende de wintermaanden regelmatig bij de slaapplaats geteld. Hieronder volgen de voornaamste indrukken.

Resultaten

Herfst en winter 2000/2001

De Koperwieken kwamen eind oktober 2000 massaal aan in Nederland; de trek was 'laat en heftig' (Buurma 2000). Drie weken later werden bij toeval de slapende Koperwieken in het Boeremapark voor het eerst opgemerkt. Half december volgde de eerste systematische telling, die vervolgens is volgehouden tot het vertrek van de Koperwieken richting broedgebied, begin april. Per telling is in blokken van enige minuten bijgehouden hoeveel Koperwieken arriveerden op de slaapplaats. Bovendien zijn bijzonderheden in gedrag genoteerd, plus de aanwezigheid van andere slapende soorten (deze worden in dit artikel alleen kwalitatief beschreven).

De ervaring leerde dat het invliegen zich concentreert in een half uur rond zonsondergang. Tot eind februari viel de piek na zonsondergang, daarna ongeveer vanaf een kwartier voor zonsondergang (voor de oorzaak: zie de discussie). De telperiode strekte zich meestal van een kwar-

tier voor, tot ongeveer een half uur na zonsondergang uit. Bij de start werden de reeds aanwezige vogels genoteerd en werd doorgeteld totdat gedurende enkele minuten geen vogels meer aankwamen.

De eerste twee tellingen zijn verricht vanaf een punt 50 meter ten zuiden van de rododendrons, alle volgende tellingen vanaf een punt 50 meter ten noorden van de slaapstruiken. Vanaf het noordelijke punt was beter overzicht te krijgen van de invliegende vogels. Vanaf geen enkel punt was echter door één waarnemer alles te overzien. De gepresenteerde aantallen zijn dus waarschijnlijk iets lager dan het werkelijke aantal overnachtende Koperwieken.

Het slaapbiotop

Haren heeft als elitedorp een ruim aanbod van allerlei typen groen. Waarom kiezen de Koperwieken juist deze rododendronstruik uit? Bij nader inzien is de keuze wel invoelbaar.

De omvang en de ligging van dit struikcomplex hebben in een ruime omgeving hun weerga niet. Het gaat hier (zie de foto) om twee complexen, met een omvang van ongeveer 40 bij 50 meter, van oude aaneengegroeide rododendrons, met een hoogte tot vier meter. Bovendien ligt het grootste complex direct aan de parkvijver, hetgeen misschien een extra positieve factor is (levert een suggestie van veiligheid?). Op een aantal data gebruikten kleine aantallen Koperwieken een dichte bosschage die grenst aan de noordkant van de rododendrons; deze bosschage bestaat uit een dicht struweel van bamboe, taxus en andere evergreens. Tijdens de invliegtijd passeerden regelmatig hondenuitlaters en 'parkjongeren' de slaapplaats op luttele meters afstand.

Aantalsverloop

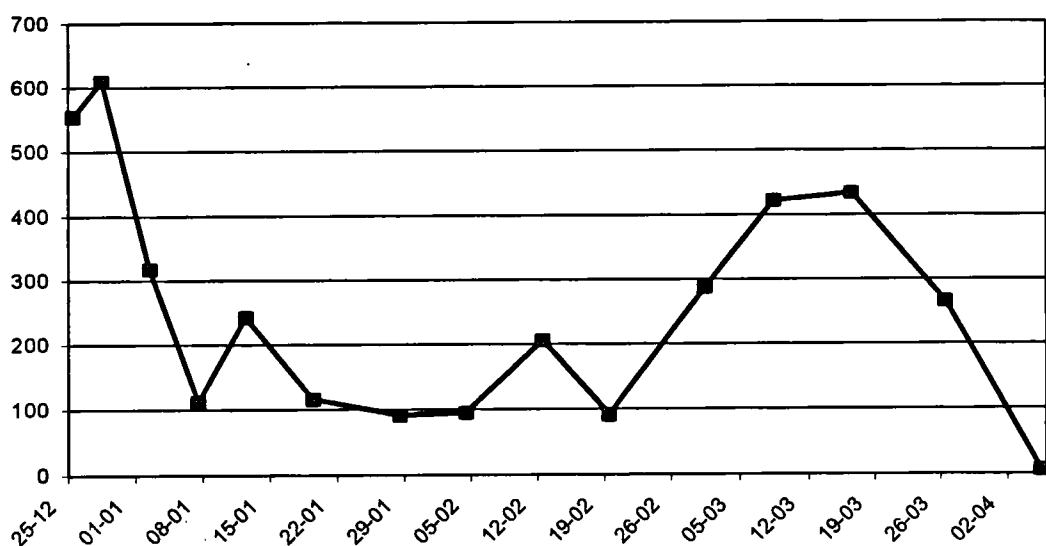
De herfst van 2000 leverde in Haren een uitzonderlijk rijke oogst aan hulstbessen.

Hulststruiken, te vinden in vele villatuinen, zagen soms rood van de bessen. Koperwieken die overdag in de buurt van het Boeremapark werden waargenomen, aten alleen hulstbessen. Andere bessen die tevens in ruime mate beschikbaar waren (bijvoorbeeld taxus, vuurdoorn, meidoorn, malus) werden genegeerd. Globaal is bijgehouden hoe het aanbod aan hulstbessen afnam in de tijd. Het opsouperen van de voorraad hulstbessen verloopt op de volgende manier. Eerst eten de Koperwieken de toppen van de struiken leeg (die bessen zijn het snelst, dus veiligst, te bemachtigen). Naarmate alleen in lagere regionen nog bessen hangen, wordt de drempel voor Koperwieken om ze op te eten

Ter vergelijking: in de herfst van 2001 is het aanbod van hulstbessen rond het Boeremapark veel lager (op een gemiddeld niveau). Tot eind december ligt het aantal slapende Koperwieken in het Boeremapark ook veel lager: gemiddeld 120 exemplaren, tegenover ongeveer 500 exemplaren in december 2000.

Gedrag bij de slaappleaats

Anders dan bij spreeuwen of kraaien, vliegen Koperwieken op een onopvallende, 'gluiperige' manier naar de slaappleaats. Het invliegen gebeurt voor een groot deel in de diepe schemering. Daar-

Grafiek 1. Het totaal aantal getelde Koperwieken.

steeds hoger (tenminste: in een relatief verstoringsrijk biotoop zoals een bebouwde kom met passanten en katten). Halverwege januari waren de hulsten zo goed als besloos - op dat ogenblik kelderde het aantal slapers van maximaal 600 tot ongeveer 90 (grafiek 1).

In de loop van februari stijgen de aantallen weer, tot een piek in half maart, waarna de lijn snel zakt tot nul. De tweede piek zal samenhangen met terugtrek naar Scandinavië. Gedurende het 'hulstloze' deel van de winter is in de omgeving waargenomen dat Koperwieken foerageerden tussen afgevallen bladeren (naar wormen zoekend) en op bessen van klimop.

bij vliegen veel exemplaren laag tussen de boomtoppen door, geconcentreerd in een korte tijd. Gedurende een paar minuten kan het aantal vogels op de slaappleaats vervelenvoudigen. Door deze stijl van slaappleaatsbezoek kan een slaappleaats makkelijk over het hoofd worden gezien. Hoewel Koperwieken overdag best luidruchtig kunnen zijn (contactroep, alarm, koorzang), viel op dat rond de slaappleaats weinig te horen was. Geen gezellige samenzang voor het naar bed gaan! Wel is meermalen ruziënd geschetter gehoord,

mogelijk in het gedrang om de beste plekjes. Op grotere afstand (100 meter en verder) zaten wel regelmatig groepjes Koperwieken een tijdje te wachten voordat ze echt de slaapstruiken in vlogen. Ook deze groepjes, vaak in een boomtop, kenmerkten zich door zwijgzaamheid.

Menging met andere soorten

Terwijl de Koperwieken zich om te slapen duidelijk verzamelen op een plek, slapen de plaatselijke (territoriale) Merels wel verspreid in dicht struikgewas, zoals jeneverbes, vuurdoorn en in coniferen. Toch bezochten ook tot enkele tientallen Merels de roestplaats in de rododendrons. Zijn dit ook overwinteraars, of niet-territoriale exemplaren?

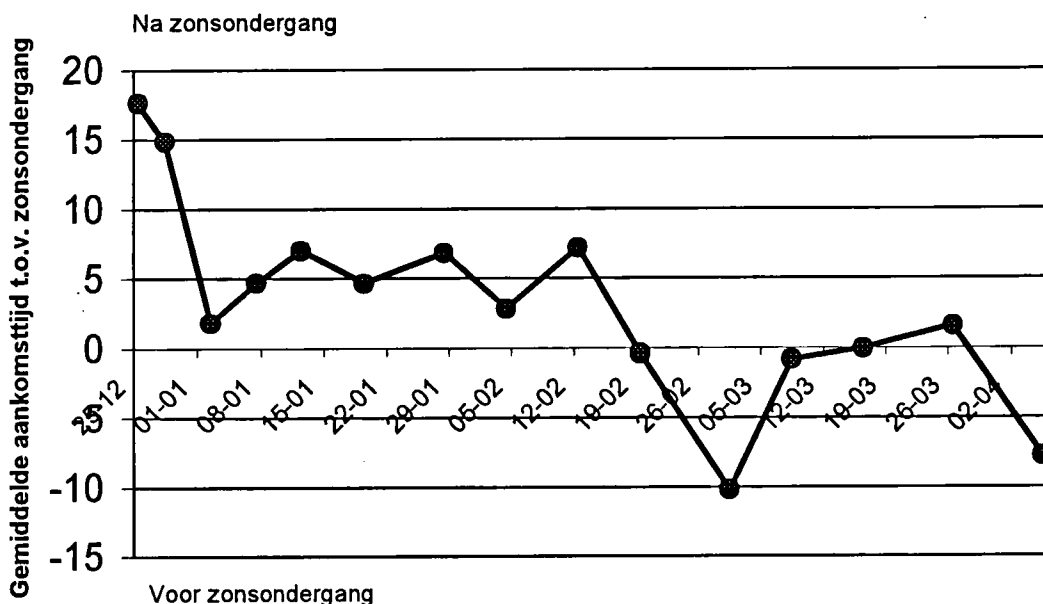
Gedurende de hele winter voegden zich bij de slapers ook enkele Zanglijsters, weerspiegeld dat deze soort in de wintermaanden in Haren erg schaars is. Andere lijstersoorten (Kramsvogel en Grote Lijster) werden niet gezien.

Na eind januari doemden opeens Spreeuwen bij de slaapplek op. Beginnend met een klein aantal (ongeveer vijf) liep dit op tot ongeveer een constant aantal van 80 ex. eind februari en later; mogelijk zijn dit broedvogels uit de omgeving. De Spreeuwen hadden een duidelijk vroeger tijdstip van slapen (ongeveer 10 minuten

voor zonsondergang) dan de Koperwieken. Ook hun stijl van naar bed gaan, met aandachttrekkende slaapdanses, verschilt hemelsbreed van die van de Koperwiek.

Tijdstip van slapengaan

Het mediane tijdstip van slapengaan ten opzichte van zonsondergang vertoont in de loop van de winter een opvallende vervroeging (grafiek 2). Gingen de Koperwieken van december tot februari ter ruste na zonsondergang, in februari en maart deden ze het eerder: omstreeks zonsondergang. Een verklaring kan zijn dat ze op koude korte winterdagen de hele periode met daglicht gebruiken om voedsel te zoeken. De Koperwiek is een oogjager die afhankelijk is van daglicht om voedsel te kunnen vinden. De lage wintertemperatuur vergt een hoge voedselinname terwijl de dagen juist kort zijn: de Koperwiek heeft dan elk sprankje licht nodig. In februari lengen de dagen alweer, zodat het foerageren en het slapengaan niet meer zo kritisch gepland hoeven te worden.

Grafiek 2. De gemiddelde aankomsttijd per datum t.o.v. zonsondergang.

Verstoring

Het is merkwaardig dat een soort die vaak schuw en waakzaam lijkt toch in een openbaar park gaat slapen met wandelaars die op enkele meters afstand passeren. Regelmatig voortbewegende passanten bleken nauwelijks enige beroering bij de Koperwieken te veroorzaken.

Vlak voor Oud en Nieuw werd echter op 10 meter van het slaapstruweel vuurwerk afgestoken, net in de schemeringsperiode waarin de meeste Koperwieken invallen. Dit vuurwerk leidde tot totale chaos bij de slapende vogels: alles ging op de vleugels.

In de daaropvolgende avonden (die weer rustig verliepen) bleef de bosschage toch met vergelijkbare aantallen als daarvoor, in gebruik als slaappleaats. Alleen lag het zwaartepunt meer op het noordelijke deel van de rododendronstruiken, een verschuiving van ongeveer 80 meter, dus niet grootschalig.

Ook een Sperwer zorgde enkele malen voor onrust tijdens het invliegen; actieve jacht op de invliegers is niet gezien. Wel is eenmaal naast de slaappleaats een plukrest van een Koperwiek gevonden. Het slaapstruweel bood in het algemeen blijkbaar toch wel voldoende beschutting tegen predatoren, anders hadden de Koperwieken wel een andere plek opgezocht.

Discussie

Koperwieken maken in hun doortrek- en overwinteringsgebieden gebruik van een grote variatie aan slaappleaatsen (Glutz von Blotzheim 1988), van rietvelden tot complexen van dichte evergreen-begroeiingen. Bij de slaappleaats kunnen ze erg luidruchtig zijn (Cramp 1988). Slaappleaatsen hebben soms een massaal karakter, zoals 12000 exemplaren in 1978 ergens in Frankrijk. Ook kunnen slaappleaatsen jarenlang gebruikt worden (Bannerman 1961). Koperwieken vliegen van een uur voor tot een uur na zonsondergang naar hun slaappleaats (Hustings 1985).

De slaappleaats in het Boeremapark wijkt op een aantal punten af van deze algemene kenmerken die in de literatuur staan. Ten eerste waren de Koperwieken erg stil bij hun bezoek aan de slaappleaats. Is dit misschien een aanpassing aan de relatief drukke omgeving? Ten tweede zouden ze al vroeg op de dag arriveren op de slaappleaats (Bannerman 1961, Cramp 1988), terwijl ze in het Boeremapark pas zo laat mogelijk invielen. Ook dit kan een aanpassing zijn om niet op te vallen, of een gevolg van een laag voedselaanbod waardoor zo lang mogelijk gefoerageerd werd.

De slaappleaats van de Koperwieken in het Boeremapark.

foto Alco van Klinken

Er bestaan drie verklaringen voor het slapen in gezamenlijke roestplaatsen (Skutch 1988): voor informatie-uitwisseling, voor het bepalen of er voldoende voedsel is, of voor de veiligheid. Geen van deze verklaringen laten zich makkelijk bewijzen, waarschijnlijk schuilt in elk een deel van de waarheid. Voor de Koperwieken in het Boeremapark kan elk van deze verklaringen opgaan.

Conclusie

Een slaapplek van Koperwieken kan interessante informatie bieden over het aantalsverloop, het gedrag en het voedselaanbod. Anders dan veel andere soorten tegenwoordig, kent de Koperwiek in Nederland nog niet zijn eigen fanclub. Voorlopig zal de soort in zijn hotels nog wel ongestoord kunnen slapen.

Literatuur

Bannerman, D.A.: The Birds of the British Isles, vol 3 Oliver and Boyd, Edinburgh 1954

Buurma, L.: Koperwiekentrek najaar 2000: laat en heftig Sovon Nieuws 13e jrg no 4, 2000

Cramp, S. (ed.): The Birds of the Western Palearctic, vol. 5 Oxford University Press 1988

Glutz von Blotzheim, U. (ed.): Handbuch der Vogel Mitteleuropas, Teil 11/2

Aula Verlag München 1988

Hustings, F., R. Kwak, P. Opdam & M. Reijnen: Vogelinventarisatie Pudoc Wageningen 1985

Skutch, A. F.: Birds Asleep University of Texas Press Austin 1989

Dankwoord

Veel dank gaat uit naar Arjo Bunscocke voor het bewerken van de gegevens.

Alco van Klinken

Grachtwal 5

9751 TL Haren

tel. 050-5347059

e-mail a.vanklinken@mfgroningen.nl